

Михайло РОМАНЮК

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА САМООБОРОНА ТА ФОРМУВАННЯ ВІДДІЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ НА ТЕРЕНАХ ЗОЛОЧІВСЬКОЇ ОКРУГИ ОУН

Розкрито передумови формування Української народної самооборони в Галичині, особливості перебігу цього процесу на теренах Золочівської округи ОУН. Ідентифіковано керівний склад перших повстанських відділів на Золочівщині. Проаналізовано процес реорганізації УНС у регулярні відділи Української повстанської армії, охарактеризовано основні напрямки бойової діяльності відділів УНС та УПА у період німецької окупації.

Ключові слова: УНС, УПА, повстанський відділ, чота, українсько-польське протистояння, німецька окупація.

Попри тривалий час існування незалежної української держави в історичній науці так і не з'явилося спеціального дослідження історії створення та функціонування в Галичині Української народної самооборони (далі – УНС), процесу її реорганізації в окрему групу Української повстанської армії (далі – УПА). Окремі аспекти цієї проблеми знаходимо в публікаціях Володимира Мороза¹, Сергія Волянюка², у яких, проте, йдеться лише про території Дрогобиччини та Тернопільщини. Загальні тенденції функціонування УНС на Львівщині подані у томах “Літопису УПА”, присвячених історії ВО 2 “Буг”³. Поодинокі факти щодо бойових дій повстанських відділів Золочівщини містяться переважно в узагальнюючих працях про ОУН та УПА, окремих краєзнавчих нарисах⁴, однак вони не відтворюють цілісної картини тогочасних подій.

¹ *Мороз В.* Українська Народна Самооборона (УНС) на терені Дрогобицької області (1943 рік) / В. Мороз // *Визвольний шлях*. – 2000. – Кн. 6. – С. 54–72.

² *Літопис УПА.* Нова серія. – Київ; Торонто, 2012. – Т. 20: Воєнна округа УПА “Лисоня”. 1943–1952. Документи і матеріали / [упоряд. С. Волянюк]. – 770 с.

³ *Літопис УПА.* Нова серія. – Київ; Торонто, 2009. – Т. 12. Воєнна округа УПА “Буг”: Документи і матеріали. 1943–1952. – Кн. 1 / [упоряд.: В. Мороз, О. Вовк]. – 800 с.; *Літопис УПА.* Нова серія. – Київ; Торонто, 2009. – Т. 13: Воєнна округа УПА “Буг”. Документи і матеріали. 1943–1952. – Кн. 2 / [упоряд.: В. Мороз, О. Вовк]. – 1232 с.

⁴ *Патриляк І.* “Встань і борись! Слухай і вір...”: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.): монографія. – Львів: Часопис, 2012. – 592 с.; *Мизак Н.* УПА-“Захід” і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942–1960 рр. / Н. Мизак. – Чернівці; Торонто: Прут, 2011. – 436 с. – (Серія “За тебе, свята Україно”, книга сьома); *Патриляк І.* Військові плани ОУН(б) у тасмній Інструкції Револьюційного проводу (травень 1941 р.) / І. Патриляк // *Український історичний журнал*. – 2000. – № 2. – С. 127–137; Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник. – Торонто,

Джерельна база дослідження – матеріали Галузевого державного архіву Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ)⁵ та Архіву Управління Служби безпеки України у Львівській області (далі – Архів УСБУ ЛО)⁶. Найперше – це свідчення арештованих учасників УНС та УПА. Особливу цінність становлять спогади учасників й очевидців тих подій, зокрема, командирів повстанських підрозділів того часу: Романа Загоруйка⁷, Петра Якиміва⁸, Максима Скорупського⁹, Івана Рибчинського¹⁰, Григорія Кані¹¹ та ін.

Навесні 1943 р., відповідно до рішень III Конференції ОУН у Галичині, активізувалася робота військової референтури, перед якою Провід ОУН поставив завдання підготувати та розгорнути збройні формування в краї, адже на той час на Волині вже активно діяла УПА. І вже у травні–червні в Карпатах, які були найбільш сприятливим тереном для цієї роботи, почали функціонувати перші вишкільні табори та творитися відділи Української народної самооборони.

До формування бойових підрозділів в Галичині Провід ОУН спонукали наступні чинники: 1) посилення німецького терору супроти українського населення; 2) поява в Галичині більшовицьких партизанів, і найперше – сумського партизанського з'єднання С. Ковпака, яке на початку липня 1943 р. рейдувало теренами краю в Карпати; 3) початок мобілізації українських чоловіків до дивізії “Галичина” та пов’язаний з цим перехід на нелегальне становище тих членів ОУН, що не бажали служити в німецькій армії та стихійно об’єднувалися у боївки, які необхідно було взяти під контроль Організації; 4) початок польсько-українського протистояння в краї, що був зумовлений відгомоном подій на Волині; 5) і, зрештою, прагнення поширити на Галичину збройну боротьбу УПА, яка на той час вже активно тривала на Волині й Поліссі¹².

1988. – 671 с.; *Голяш С.* За волю України. Боротьба УПА в повіті Броди / С. Голяш // Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник. – Торонто, 1988. – С. 181–206; *Стецишин Я.* Історія Красного / Я. Стецишин. – Буськ, 2007. – 216 с.

⁵ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 11. – 1003 арк.; Там само. – Спр. 376. – Т. 60. – 300 арк.

⁶ Архів управління Служби безпеки України у Львівській області (далі – Архів УСБУ ЛО). – Спр. 1965. – 454 арк.; Там само. – Спр. П-26295. – 221 арк.; Там само. – Спр. П-31730. – 143 арк.; Там само. – Спр. П-32166. – 537 арк.; Там само. – Спр. П-33024. – 125 арк.; Там само. – Спр. П-34245. – 70 арк.

⁷ *Загоруйко Р.* Повернення зі справжнього пекла. Спогади-мемуари учасника національно-визвольних змагань ОУН та УПА (Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії). – 2-ге вид. доповн. / Р. Загоруйко. – Новий Розділ, 2004. – 604 с.

⁸ *Якимів П.* Що записано в серці / П. Якимів. – Львів, 2002. – 159 с.

⁹ Туди де бій за волю (спогади курінного УПА Максима Скорупського – Макса). – Київ, 1992. – 351 с.

¹⁰ Спогади Рибчинського Івана Олександровича // Записав Михайло Романюк 31.11.2003 р. у м. Золочеві Львівської обл. // Зберігається у приватному архіві Михайла Романюка у м. Львові.

¹¹ Спогади Кані Григорія Андрійовича // Записав Михайло Романюк 24.09.2006 р. у м. Золочеві Львівської обл. // Зберігається у приватному архіві Михайла Романюка у м. Львові.

¹² *Горський М.* Історія Української Народної Самооборони в Галичині, її цілі і завдання / М. Горський // ЦДАВО України. – Ф. 3836. – Оп. 1. – Спр. 63. – Арк. 40.

Відповідальність за формування підрозділів УНС була покладена на відповідні теренові проводи ОУН. У липні 1943 р. командиром УНС був призначений Олександр Луцький (“Беркут”). До його штабу увійшло ряд досвідчених старшин: Дмитро Чижевський (“Демид”), Володимир Банах (“Гордієнко”), Костянтин Петер (“Сокіл”) та ін.¹³

Структура УНС співвідносилася із організаційною структурою ОУН. При всіх обласних проводах ОУН була запроваджена посада коменданта УНС, яку зазвичай посідали військові (організаційно-мобілізаційні) референти, що займалися формуванням, вишколом, забезпеченням та функціонуванням повстанських відділів.

На початковому етапі бойові підрозділи створювалися лише у гористій місцевості краю, і лише згодом, на початку осені 1943 р. – у низинних регіонах Галичини. Специфікою формування УНС було також те, що в Карпатах і Прикарпатті (Івано-Франківщина та Дрогобищина) формувалися цілі курені (2–3 сотні) чисельністю 300–400 осіб, а на Львівщині та Тернопільщині – чоти (30–40 осіб) і максимум – сотні (100–150 осіб). Це було зумовлене специфікою терену та умовами розгортання повстанської боротьби¹⁴.

На теренах Золочівської округи ОУН окружну та повітові команди УНС влітку 1943 р. за дорученням Петра Вірлика (“Берегового”) сформував Костянтин Таланчук. На Брідщині відповідальним за цю справу був Сітка зі с. Заболотці, а на Золочівщині – Михайло Гачкевич (“Карий”), його заступником був Тадей Турчиняк¹⁵. У цей же час для забезпечення майбутніх відділів УНС округи командними кадрами у с. Нестюки Золочівського р-ну відбувся підстаршинський вишкіл, який закінчили 10 оунівців, більшість із яких згодом очолювали повстанські відділи¹⁶.

Перший відділ УНС у Золочівській окрузі був сформований на початку осені 1943 р. Тоді у Бродівському повіті з’явилася чота УНС, якою командував Василь Кіпран (“Музика”)¹⁷. Відділ здебільшого базувався в районі сіл Черниця та Боратин Бродівського р-ну, де проходив військовий вишкіл. Невдовзі, за наказом військового референта Золочівської округи ОУН Михайла Гачкевича (“Карого”), командування над цим відділом перебрав Роман Загоруйко (“Лапайдух”) зі села Підгірці, що на Брідщині¹⁸. До цього відділу увійшли найактивніші націоналісти, а також ті, кому загрожував арешт гестапо. Наприклад, з родинного села командира відділу УНС “Лапайдуха” у відділі були: Роман Бедрій (“Шпак”), Зиновій Собків (“Залізник”), Богдан Фещур (“Сокіл”), Роман Загоруйко (“Гриб”), Роман Когут (“Птах”), Осип Загоруйко (“Потурнак”) та ін.¹⁹.

¹³ Патрляк І. “Встань і борись! Слухай і вір...” ... – С. 321–322; Мизак Н. УПА-“Захід” і збройне підпілля... – С. 88.

¹⁴ Мороз В. Українська Народна Самооборона (УНС) на терені Дрогобицької області (1943 рік)... – С. 55; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. – С. 18.

¹⁵ Таланчук К. Моя участь в українській військовій службі / К. Таланчук // Макар В. Спомини та роздуми. Зібрання творів у 4-х т. / В. Макар. – Торонто; Київ, 2001. Т. 3: Бойові друзі. – Кн. 2. – С. 444.

¹⁶ Загоруйко Р. Повернення зі справжнього пекла... – С. 101–102.

¹⁷ Там само. – С. 116.

¹⁸ Там само. – С. 111–116.

¹⁹ Загоруйко Р. Незагоєні рани України очима учасника бойових дій ОУН та УПА (Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії) / Р. Загоруйко. – Новий Розділ, 2004. – С. 128.

Тоді ж, майже одночасно з відділом “Музики”, на території Золочівської округи було сформовано чоти УНС Івана Котули (“Іванка”) та Мар’яна Кравчука (“Малинового”), які також проводили вишкіл майбутніх вояків УПА²⁰. У повстанських документах того періоду йдеться і про існування чоти Михайла Карпія (“Чорногори”)²¹.

Колишній сотенний УПА Роман Загоруйко (“Лапайдух”) згадував, що пізньої осені 1943 р. він довідався від військового референта Золочівського повітового проводу ОУН Григорія Котельницького (“Шугая”) про створення двох нових відділів УНС на теренах Золочівської округи ОУН: Мар’яна Кравчука (“Малинового”), що переважно дислокувався у селах Боложинів, Брахівка та Переволочно тоді Олеського (тепер Буського р-ну) та Івана Котули (“Іванка”), місцем дислокації якого було с. Тростянець Золочівського р-ну²².

Сьогодні, маючи у своєму розпорядженні автентичні документи з тих часів, можемо підтвердити факт, що, дійсно, у листопаді 1943 р., відповідно до наказу Золочівського окружного провідника ОУН “Берегового”, Мар’ян Кравчук (“Малиновий”) сформував чоту УНС, з якою взимку 1943–1944 рр. проводив посилений вишкіл²³.

З наближенням до Галичини лінії німецько-радянського фронту, ОУН (б) в краї активізувала свою роботу щодо підготовки всенародного повстання задля здобуття незалежності України. У грудні 1943 р. Українська народна самооборона прийняла назву УПА-Захід. Тоді ж на основі УНС Львівської області була створена ВО 2 “Буг”, командиром якої було призначено Остапа Линду (“Ярему”). Йому ж, як командирі ВО “Буг”, з цього часу почали підпорядковуватися й відділи УНС Мар’яна Кравчука (“Малинового”), Романа Загоруйка (“Лапайдуха”), Івана Котули (“Іванка”) та Михайла Карпія (“Чорногори”), які діяли на території Золочівської округи ОУН.

Із січня 1944 р. розпочалося переформування відділів УНС в УПА, яке свого апогею досягло у березні–квітні цього ж року. Відзначимо, що саме стрільці УНС склали кістяк перших регулярних сотень УПА Золочівщини.

Зважаючи на стратегічну мету розгортання українського національно-визвольного руху – підняття у відповідний момент всенародного повстання задля здобуття Української Самостійної Соборної Держави²⁴, в інструкціях Проводу ОУН і Головного Командування УПА визначено основні тактичні військові завдання на піднімецький період: а) організаційно-мобілізаційні; б) вишкільні; в) бойові.

Реалізацію організаційно-мобілізаційних завдань було покладено на окружні проводи. Вже у січні – на початку лютого 1944 р. кожна округа мала організувати одну стрілецьку сотню та підготувати до мобілізаційної готовності другу. Всі члени ОУН були зобов’язані в будь-який момент поповнити лави УПА. Окружні провідники безпосередньо відповідали за організацію сотень УПА в підлеглому їм терені.

²⁰ Загоруйко Р. Повернення зі справжнього пекла... – С. 138.

²¹ Архів Центру дослідження визвольного руху (далі – Архів ЦДВР) (у стадії опрацювання); Літопис УПА. Нова серія. – Київ; Торонто, 2014. – Т. 24: Золочівська округа ОУН: Організаційні документи. 1941–1952 / [упоряд. М. Романюк]. – С. 953.

²² Загоруйко Р. Повернення зі справжнього пекла... – С. 131

²³ Командир УПА – Малиновий // Архів ЦДВР. – Ф. 9. – Т. 12. Од. зб. 017; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 13: Воєнна округа УПА “Буг”... – С. 891; Літопис УПА. Нова серія. Т. 24: Золочівська округа ОУН... – С. 1071.

²⁴ Патрляк І. Військові плани ОУН(б)... – С. 131.

Другий напрямок військової діяльності передбачав проведення загального військового вишколу для всіх членів Організації та кадрового вишколу сотень. Натомість бойові завдання мали зводитися до т. зв. “самооборонних дій”, мета яких розкрита у “Тактичній інструкції” ГВШ УПА від 24 грудня 1943 р.: “Найвищим завданням хвилини є активно зберегти якнайбільше фізичних, духових і матеріальних сил і засобів нації для вирішального моменту боротьби. У зв’язку з цим УПА переводить у терені тільки самооборонні дії. Самооборонні дії мають за завдання при якнайменшій власній втраті сил і засобів зорганізуватися, вишколитися і зберегти якнайбільше фізичних, духових та матеріальних сил нації для слушного моменту”²⁵.

Вже впродовж січня–лютого 1944 р. на виконання інструкції Проводу ОУН від січня 1944 р.²⁶, на теренах Золочівщини, у Пеняцьких лісах, силами окружного проводу на базі УНС була сформована перша сотня УПА у складі двох чот: під командуванням Михайла Карпія (“Чорногори”) та “Іванка”. Командиром сотні, правдоподібно, спочатку був “Корнієнко”, згадки про якого фіксуємо у спогадах та історичних нарисах²⁷. Однак невдовзі сотню від нього перебрав “Чорногора”, а першу чоту очолив Петро Якимів (“Білий”). Згодом до складу цього відділу була передана колишня чота УНС Р. Загоруйка (“Лапайдуха”), командування над якою на початку березня 1944 р. перебрав Михайло Цимбалко (“Ткаченко”)²⁸. Сам “Лапайдух” із групою інших кандидатів від Золочівської округи ОУН відійшов у Карпати на вишкіл до старшинської школи УПА “Олені”.

Відзначимо, що процес та шляхи формування відділів УПА на теренах Золочівської округи значно відрізнялися від такого ж явища в інших округах ОУН Львівської області. Тут місцевий провід був змушений розраховувати найперше на власні кадри. Натомість, наприклад, у північній і західній частині Львівщини додатковий поштовх для творення відділів УПА дало прибуття з Карпат у грудні 1943 р. сотні УНС “Трембіта” під командуванням Івана Капала (“Бродяги”). Її досвідченні вояки стали основою кількох нових відділів УПА на Львівщині. Два рої з третьої чоти відійшли в Сокальщину до сотні УНС Івана Козярського (“Корсака”), чотовий “Петренко” з групою вояків – у Любачівщину і Яворівщину. На місці, у Жовківщині, залишилася чота “Чорноморця”, на ґрунті якої до березня сформовано сотню “Пролом” під командуванням І. Капала (“Бродяги”)²⁹. Тоді ж у північну Львівщину прибула група командирів зі старшинської школи УПА “Лісові чорти” УПА-Північ, які також підсилили кадрами процес формування тут відділів УПА, що

²⁵ Тактична інструкція // ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 60. – Арк. 219; Бюлетень. Видає Організація Українських Націоналістів на Західних Українських Землях. – 1 січня 1944. – Рік III. – Ч. 1(12). – С. 2 // ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 22. – Арк. 75зв.

²⁶ [В сьогодишній діяльності Організації розрізняємо...] // ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 11. – Арк. 247–252.

²⁷ Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник. – С. 186; Якимів П. Що записано в серці... – С. 56.

²⁸ Якимів П. Що записано в серці... – С. 54–59; Загоруйко Р. Повернення зі справжнього пекла... – С. 183.

²⁹ “Чорноморець”. Сотня “Трембіта” // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1989. – Т. 12: Третя Подільська Воєнна Округа УПА “Лисоня”. Документи і матеріали / [ред. Є. Штендера]. – С. 227–229; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12. Воєнна округа УПА “Буг”... – С. 20.

дало можливість на весну мати тут вже доволі потужні сили. Тому зрозуміло, чому навесні 1944 р. на допомогу українському населенню Закерзоння були направлені насамперед відділи УПА з північно-західної Львівщини.

Упродовж зими 1943 – весни 1944 рр. на теренах Золочівської округи, і найперше у Бродівському повіті, періодично діяли також відділи УПА з інших теренів, передусім з Волині, які тут опинилися, відступаючи перед лінією фронту, що швидко просува-лася до Галичини. Однак вони, за наявними даними, не брали участі у формуванні місцевих підрозділів УПА, а в основному рейдували тереном та здійснювали захист місцевого населення перед нападами німецьких військ, польських боївків та загонів радянських партизанів. Зокрема, у спогадах трапляються згадки про діяльність тут у кінці 1943 – на початку 1944 рр. сотні Левка Матвійчука³⁰. У середині січня 1944 р. на терени Брідщини прибула сформована на Зборівщині сотня УПА “Корнієнка” у складі чот “Чорноти”, “Морозенка” та “Шугая”, яка займалася охороною населення від нападів боївків АК³¹. У південній частині Брідщини часто з’являвся курінний “Кривоніс” з Тернопільщини³². У березні 1944 р., прагнучи вийти з міжфронтової смуги, в район с. Черниця Підкамінського (тепер – Бродівського) р-ну прибув курінь Максима Скорупського (“Макса”), відділи якого діяли тут до травня 1944 р.³³

Чотовий сотні УПА Левка Матвійчука Степан Береза так згадував про побут сво-го відділу на теренах Брідщини: “Нашим завданням було винищувати більшовицьких партизанів та охороняти місцеве населення перед нападами польських боївків, що були організовані в польських селах та присілках. Ми мали бути в сталих рейдах по цілому по-віті, головню в лісистих околицях попри р. Стир. Переходили річку Солонівку, Сестратин і доходили на Волинь до річки Пляшівки. Оперували ми цілою сотнею, а часто ділилися на чоти. Перша чота під команду чотового Довбуша, друга – під команду чотового Дуба, та моя третя, часами по кілька тижнів ми не бачилися, бо були в різних сторонах брідського повіту. [...] Зима із 1943 на 1944 була відносно спокійна в цих теренах. Весною 1944 року почалася більша активність німців та польських боївків. Дуже часто окремі рої заходили до поодиноких сіл і з місцевим населенням охороняли села перед нападами. Вистачало кілька серій з автомата, щоб настрашити та відігнати непрошених гостей. Цілий час була стисла співпраця з сільською самообороною. До сутичок із поляками не доходило. Вони звичайно тікали й скривались по своїх селах...”³⁴.

У цей перехідний період, між функціонуванням УНС і розгортанням відділів УПА на теренах Золочівської округи ОУН, діяло багато осередків, де члени та симпа-тики Організації проходили військовий та ідейно-політичний вишкіл. Такі вишколи, зокрема, проводилися в районі сіл Боратин, Черниця, Ражнів, Голубиця, Соколівка, Сестратинських лісах на Волині та багатьох інших місцях. Одну із таких вишкільних баз ще в кінці листопада 1943 р. у Боратинському лісі на Брідщині організував один із провідних діячів ОУН на теренах Золочівщини – Григорій Котельницький (“Шугай”), який в той час обіймав пост військового референта Золочівського повітового проводу

³⁰ Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник. – С. 186.

³¹ Там само. – С. 184.

³² Якимів П. Що записано в серці... – С. 56.

³³ Туди де бій за волю... – Київ, 1992. – С. 224–237.

³⁴ Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник. – С. 186.

ОУН. Зібравши понад 30 членів ОУН з околиць сіл Підгірці, Загірці, Хватів тодішнього Олеського (тепер – Бродівського та Буського) р-ну, він впродовж зими 1943–1944 рр. проводив з ними вишкіл. Саме ця група, спільно з відділами УНС, згодом стала ядром першого сформованого куреня УПА на теренах Золочівської округи³⁵.

У середині травня 1944 р. у прифронтовій зоні, за розпорядженням проводу ОУН та командування УПА, була проведена мобілізація всіх здорових чоловіків віком від 20 до 40 років. Про це, зокрема, свідчить Павло Войтів (“Андрій”), який на слідстві стверджував, що до нього тоді прийшли повстанці і пред’явили записку командування про мобілізацію, і що він разом з іншими призваними був зарахований до складу сотні УПА “Піскового”³⁶.

Навесні 1944 р. в лісові масиви, що біля с. Романів Перемишлянського р-ну, були стягнуті всі підвідділи УНС, УПА, вишкільні чоти та боївки ОУН Золочівської округи³⁷. Вибір цього місця для формування відділів УПА Золочівщини був зумовлений тим, що значна частина терену округи на той час знаходилася на лінії фронту, а інша була перенасичена німецькими військовими частинами, що унеможлиблювало там будь-яку діяльність. Саме тут, на Перемишлянщині, відбулося остаточне переформування відділів УПА та створено перший в окрузі курінь Г. Котельницького (“Шугая”) у складі трьох сотень: І. Котули (“Іванка”), Р. Гуди (“Тигра”) та М. Кравчука (“Малинового”)³⁸. Поряд із перерахованими відділами у спогадах учасників тих подій згадується також сотня УПА під командуванням “Сокола”, однак детальнішої інформації про її діяльність наразі не знайдено³⁹.

Проаналізовані джерела дають підстави стверджувати, що впродовж весни і літа 1944 р. на теренах Золочівської округи ОУН діяла низка вишкільних чот, чисельністю 50–60 осіб. Згадані чоти мали своїх інструкторів, які під час рейдування тереном здійснювали вишкіл стрілецтва. Після завершення підготовки особового складу підвідділу, його стрільці відправлялися в регулярні відділи УПА, а інструкторський склад отримував нових рекрутів для навчання. Серед інструкторів і командирів таких вишкільних чот можна назвати Григорія Каню (“Бистрого”), Володимира Царика (“Оленя”), “Ведмеда” та інструктора-східняка “Сокола”⁴⁰.

Степан Голяш у нарисі про діяльність УПА в Бродівському повіті згадує про функціонування в північній Брідщині впродовж весни–літа 1944 р. підстаршинської школи під командуванням “Сірого”. Однак на сьогодні не вдалося віднайти будь-яких інших документальних підтверджень існування такого вишкільного табору. Можливо,

³⁵ Архів УСБУ ЛО. – Спр. П-33024. – Арк. 13–14.

³⁶ Протокол допроса 16 мая 1952 года [...] Войтив Павла Федоровича // Архів УСБУ ЛО. – Спр. 30890. – Т. 1. – Арк. 21–23

³⁷ Архів УСБУ ЛО. – Спр. 1965. – Арк. 49–50; Архів УСБУ ЛО. – Спр. П-34245. – Арк. 26; *Загоруйко Р.* Повернення зі справжнього пекла... – С. 105.

³⁸ Архів УСБУ ЛО. – Спр. П-32166. – Арк. 286; Спогади Рибчинського Івана Олександровича // Записав Михайло Романюк 31.11.2003 р. у м. Золочеві Львівської обл. // Зберігається у приватному архіві Михайла Романюка у м. Львові.

³⁹ *Загоруйко Р.* Повернення зі справжнього пекла... – С. 187.

⁴⁰ Життєпис упіста Царика Володимира // Архів ОУН у Мюнхені; Спогади Кані Григорія Андрійовича // Записав Михайло Романюк 24.09.2006 р. у м. Золочеві Львівської обл. // Зберігається у приватному архіві Михайла Романюка у м. Львові.

йдеться про підстаршинську школу “Лісові чорти”, яка діяла у зазначений період на Золочівщині, проте, це потребує подальшого дослідження.

Бойова діяльність збройних відділів Золочівщини періоду німецької окупації проводилася у трьох напрямках: протинімецькому, протирадянському та проти-польському. Розглянемо найхарактерніші приклади збройних акцій відділів УПА Золочівщини за перерахованими вище напрямками.

На протинімецькому фронті бойові операції відділів УПА, відповідно до визначеної Проводом ОУН тактики “самооборонних дій”, зводилися до невеликих боїв і сутичок з каральними загонами, наскоків на бази та склади ворога з метою захоплення різного військового спорядження тощо.

8 січня 1944 р. у с. Ясенів боївка ОУН, що поверталася зі с. Жарків, зіткнулася з німцями, які приїхали у село. В результаті перестрілки був поранений один підпільник та вбито двох коней⁴¹.

Взимку 1944 р. сотня УПА “Чорногори” неподалік від траси Львів–Київ, що біля с. Лучківці Бродівського р-ну, наскочила на колону німецьких машин з військовим спорядженням. Після цієї операції вдалося захопити велику кількість взуття, зброї та амуніції, які були перевантажені на сани та доставлені у розташування повстанських відділів. Сотня без втрат відступила в напрямку с. Боратин Бродівського р-ну⁴².

Напади повстанських відділів на німецький транспорт були досить частими. Відомо про проведення низки таких операцій, зокрема на території Бродівського району біля с. Білявці знищено німецьку автомашину, а біля с. Конюшків – військову підводу⁴³; у січні 1944 р. в районі с. Лешнів із засідки вбито дев’ятьох німців, забрано зброю та спалено машину⁴⁴.

У березні 1944 р. боївка ОУН ліквідувала трьох німецьких солдатів у с. Вишнівчик Перемишлянського р-ну, які грабували місцеве населення. Того ж місяця чота УПА П. Якиміва (“Білого”) здійснила наскок на німецький лігеншафт у цьому ж селі, де захопила значну кількість продуктів для своєї сотні⁴⁵. За спогадами П. Якиміва, відомо, що навесні 1944 р. його чота в районі с. Пеняки Бродівського р-ну знищила трьох німецьких жандармів⁴⁶.

18 квітня 1944 р. чоти П. Якиміва (“Білого”) та І. Котули (“Іванка”) зі сотні УПА “Чорногори” між селами Шпиколоси та Коропчик Золочівського р-ну влаштували засідку на каральний загін, що складався з німецьких частин СД та поліції, до складу якої входили поляки-колаборанти. Під час бою карателям, від рук яких у с. Шпиколоси загинуло щонайменше 22 українців та було спалено понад 190 селянських господарств, завдано відчутних втрат. Повстанці втратили шість осіб убитими та четверо пораненими⁴⁷.

⁴¹ Львівщина. Вістки за час від 15.XII.43. – 15.I.1944 р. // ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 79. – Арк. 38.

⁴² Якимів П. Що записано в серці... – С. 56–57.

⁴³ Архів УСБУ ЛО. – Спр. П-31730. – Арк. 43.

⁴⁴ Там само. – Спр. П-26295. – Арк. 40.

⁴⁵ Якимів П. Що записано в серці... – С. 62–63.

⁴⁶ Там само. – С. 64.

⁴⁷ Там само. – С. 73–75.

Від 1942 р. в околиці сіл Гути Пеняцької та Підгірців, де жило багато поляків, діяв перший радянський партизанський загін під командуванням П. Кундіуса. Поступово він розростався за рахунок місцевого польського шовіністично налаштованого населення, 90% його складу становили поляки. Намагаючись повністю опанувати терен, радянські партизани здійснювали напади і на українські села, тероризували населення, вбиваючи при цьому місцевих активістів⁴⁸.

Влітку 1943 р. на теренах округи з'явилися рейдуючі з Волині з'єднання радянських партизанів, але тоді їм зуміли дати відсіч відділи УНС та місцеві боївки самооборони. Ситуація ускладнилася на початку 1944 р., коли сюди прибули значні партизанські сили, які йшли попереду фронту, що наближався до Галичини. 27 січня 1944 р. через північні села Брідщини на Радехівщину прийшло з'єднання червоних партизанів чисельністю до 700 осіб, яке спалило села Нивиці і Трійця та у звірячий спосіб замордувало 36 місцевих жителів⁴⁹.

Ситуацію того часу добре змальовує повстанський звіт: “Дня 20.II.44 большевицька партизанка, передершись з Волині переходила через село Пеняки пов[іту] Броди, що начислювала около 600 людей. [...] З Пеняк згаданий загін подався до с. Гута Пенятська, одна частина тут залишилася, інша зложена з двох груп в числі до 60 чол. подалася на села Тростянець, Зарваниця, ще інша, зложена з около 80 кіннотчиків і разом до 300 чоловік подалася на села Гавареччина, Підли[с]ся, Закомар'я. Там заквартирувала дня 24.II в польських селах Куліки, Адами, Бортники, де перебуває до сьогодні, роблячи випадки на українські села”⁵⁰.

У березні 1944 р. великі радянські партизанські з'єднання прибули в північні села Золочівської округи та села сусідньої Радехівщини, про що знаходимо детальний опис у повстанському документі: “Дня 13.III і 14.III в нашій терені в селах Бурдуляки – Козаки, Станіславшик, Монастир Брідський, Труйло, Гутисько Турянське, Потоки, Трійця квартирує банда більшовицька, яка села сильно зрабувала і знищила (Монастир Брідський). Головно забрали всі харчеві продукти, також безроги, корови, вівці і коні з возами. Переводять сильні ревізії по хатах, всих будинках, садах, подвір'ях, спеціальними штиками копають раз коло разу та знаходять ті всі речі, що люди позакопували чи сховали в криївках під землею”⁵¹.

Повстанські відділи Золочівщини повели наступ на ворога. У січні 1944 р. чота “Лапайдуха” спільно з боївкою СБ здійснила напад на загін радянських партизанів, що перебував у с. Адами (тепер – Заводське) Буського р-ну. Однак, через неузгодженість дій між повстанським відділом і боївкою СБ, акція не дала очікуваних результатів. Ворог зазнав незначних втрат, проте був змушений залишити село та відступити в напрямку Стоянівських лісів⁵².

⁴⁸ Куп'як Д. Спогади нерозстріляного / Д. Куп'як. – Торонто; Нью-Йорк, 1991. – С. 183–184.

⁴⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 13. – С. 21–27; Куць Є. За Україну, за її волю. Спогади і роздуми воїна УПА (псевдо “Жук”) / Є. Куць // Машинопис спогадів зберігається у приватному архіві Михайла Романюка у м. Львові.

⁵⁰ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 13. – С. 35.

⁵¹ Там само. – С. 40.

⁵² Загоруйко Р. Повернення зі справжнього пекла... – С. 160–168.

Вночі 25 лютого 1944 р. радянські партизани напали на с. Баймаки (тепер – Буського р-ну), де в цей час перебувала повстанська чота, правдоподібно “Малинового”, яка прийняла бій з нападаючими та змогла зупинити пограбування села⁵³.

Є свідчення, що за два дні на хуторі Куліки поблизу села Переволочно (тепер – Буського р-ну) відділ М. Кравчука мав черговий бій з противником, який, як і напередодні, змушений був рятуватися відступом до с. Тур’я. Ще за декілька днів на дорозі біля сусіднього присілка Вольянка чота мала збройну сутичку з радянським розвідувальним загоном та примусила його відійти⁵⁴.

8 березня 1944 р. у с. Боратин (тепер – Бродівського р-ну) прибула сотня УПА “Чорногори”, підвідділи якої розмістилися в різних частинах села, аби в будь-який момент можна було організувати надійну оборону. Увечері в одній із хат повстанці виявили та затримали трьох чоловіків у німецьких уніформах. Під час їхнього допиту один із затриманих підірвався на гранаті, від вибуху якої також зазнали поранення сотенний “Чорногора” і стрільці “Сірак” та “Скиба”. Двох інших невідомих знищили стрільці сотні. Згодом радянські дослідники ототожнювали їх із розвідувально-диверсійною групою Миколи Кузнецова⁵⁵. Ця версія побутує й досі.

14 березня 1944 р. повстанські відділи Золочівщини перекрили дорогу радянським партизанам, які наступали на села Тур’я й Гутисько-Тур’янське. В результаті бою, що розгорівся, ворог зазнав відчутних втрат і був змушений відступити в ліс під с. Монастирок Бродівського р-ну⁵⁶.

У квітні 1944 р. вишкільні чоти “Оленя” (Володимира Царика) та “Сокола”, за підтримки місцевої боївки ОУН, в лісі біля с. Пониква Бродівського р-ну провели рішучий бій з червоними партизанами. Володимир Царик згадував: “... село Пониква. Мій відділ в силі 22 чоловік, маю наказ прогнати червоних партизан, які були в лісі при селі Пониква коло Бродів і нищили та грабували село. Получившись ще з другим відділом інструктора «Сокола» в силі 26 чоловік та місцева боївка 15 чоловік, разом 43 стрільців з доброю зброєю розпочали бій в лісі. Коло години 4-ї рано наші стрільці в силі 12 чоловік із двома кулеметами розділили червоних, бо одна частина подалась в ліс за нашими, які мали наказ помалу цофатись в глиб лісу, де чекала чота «Сокола», а я з рештою підходив до тих що лишилися на місці. На даний умовлений знак наших чотири гранатомети почали кидати в саму середину червоних гранати, не даючи їм получитись разом з віддійшовшим відділом проти чоти «Сокола». Тоді під обстрілом гранатометів і двох наших скорострільів червоні почали хвилюватись, не знаючи куди кинути свої сили головні, що були цілий час під обстрілом наших гранатометів. По годині бою я получився з відділом «Сокола» перервали червоних на дві частини і обі обкружили. Тоді грімке «Слава», червоні почали стріляти, а решта їх підносила руки просячи «не стріляйте ми піддаємось, ми проти вас не хочемо воювати», але деякі на лівому крилі ще боронились. Тоді я перекидаю з правого крила ще 10 стрільців і по півгодинному бою розоружуємо

⁵³ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 13. – С. 36.

⁵⁴ *Стецишин Я.* Історія Красного... – С. 81.

⁵⁵ *Якимів П.* Що записано в серці... – С. 64–68; *Климчук Й.* Історія села Боратин (Частина I) / Й. Климчук // Копія машинопису зберігається у приватному архіві Михайла Романюка у м. Львові.

⁵⁶ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 13. – С. 40.

85 червоних. Непотрібних нищемо, а деякі втікли. Ворог лишив на полі бою 45 вбитих і около 30 ранених. В наших один вбитий і трох ранених. Здобуто 6 скорострільів «Максим», 3 гранатомети, два вози з кіньми, одну легку гарматку пошкоджену нашим гранатометом, багато награвованого селянського добра, харчів і амуніції»⁵⁷.

Протистояння на протипольському фронті особливої гостроти набуло на початку 1944 р. й проявилось в низці обопільних збройних акцій, жертвами яких стало й мирне населення.

Загалом, Провід ОУН польський відтинок боротьби трактував як другорядний. При цьому перед низовими структурними одиницями підпілля ставилося завдання уникати протистояння між українцями та поляками. Разом з тим було дозволено ліквідацію тих польських шовіністичних елементів, які активно виступали проти українства. На будь-яку польську акцію терору проти українського населення місцеві проводи ОУН були зобов'язані підготувати та провести відплатні операції на організаційні осередки польського підпілля. Всі рішення щодо проведення таких акцій приймав окружний провідник⁵⁸.

13 лютого 1944 р., за розпорядженням провідника «Гонти», проведено наскок на село Гутисько Брідське, що було однією з найсильніших баз польського підпілля у цьому терені. До операції залучено сотню УПА «Чорногори» у складі трьох підвідділів. За планом операції, наступ мав відбутися після п'ятихвилинного мінометного обстрілу села (щоб поширити паніку) одночасно з трьох напрямів з метою витіснення супротивника у відкрите поле під удар повстанських кулеметів. Операція розпочалася досить вдало. Чоти «Білого», «Іванка» та «Ткаченка» зуміли просунутися до середини села, але в цей момент на допомогу оточеним, які в цей день квартирували в селі, наспіли німецькі відділи з двома бронемашинами та почали обстрілювати повстанців. Одночасно зі сусіднього села відкрила вогонь німецька артилерія. Повстанському заслону вдалося бронебійними кулями підпалити одну бронемашину, а другу німці покинули на полі бою. Однак, зважаючи на втрати та ворожу перевагу, був відданий наказ про припинення операції та відступ відділів УПА⁵⁹. За різними даними, у цьому бою повстанці втратили від 2 до 11 чоловіків вбитими, багатьох поранено та доставлено на санітарні пункти у с. Літовище Бродівського р-ну. Медичну допомогу там їм надавала група лікарів, серед яких було четверо фахівців єврейської національності⁶⁰. За версією поляків, під час цього наскоку їхні втрати склали щонайменше 55 осіб вбитими⁶¹.

Отже, тактика «самооборонних дій», якою послуговувалися відділи УПА Золочівської округи ОУН, як зрештою й інших структурних одиниць підпілля Галичини,

⁵⁷ Життєпис уїста Царика Володимира // Архів ОУН у Мюнхені.

⁵⁸ [В сьогоднішній діяльності Організації розрізняємо...] // ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 11. – Арк. 247.

⁵⁹ Якимів П. Що записано в серці... – С. 58–60.

⁶⁰ Спогади Кані Григорія Андрійовича // Записав Михайло Романюк 24.09.2006 р. у м. Золочів // Зберігається у приватному архіві Михайла Романюка у м. Львові; Якимів П. Що записано в серці... – С. 58–60; Климчук Й. Історія села Боратин...; Голяш С. За волю України. Боротьба УПА в повіті Броди / С. Голяш // Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник. – Торонто, 1988. – С. 185.

⁶¹ Komański H. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na Polakach w województwie tarnopolskim 1939–1946 / Henryk Komański, Szczepan Siekierka. – Wrocław, 2004. – S. 65–66.

у першій половині 1944 р. дозволила захистити місцеве населення від свавілля та терору німецьких збройних формувань, польських і радянських партизанських загонів, а також накопичити сили та досвід для продовження боротьби зі сталінським тоталітарним режимом, встановленим на згаданому терені у липні 1944 року.

Михаил Романюк. Украинская народная самооборона и формирование отрядов Украинской повстанческой армии на территории Золочевского округа ОУН (лето 1943 г. – первая половина 1944 г.)

Раскрыто предпосылки формирования Украинской народной самообороны в Галиции, особенности протекания этого процесса на территории Золочевского округа ОУН. Идентифицировано руководящий состав первых повстанческих отрядов на Золочевщине. Проанализирован процесс реорганизации УНС в регулярные отряды Украинской повстанческой армии, охарактеризованы основные направления боевой деятельности отрядов УНС и УПА в период немецкой оккупации.

Ключевые слова: УНС, УПА, повстанческий отряд, чета, украинско-польское противостояние, немецкая оккупация.

Mykhailo Romaniuk. The Ukrainian People's Self-defense and setting up the Ukrainian Insurgent Army units in the area of the OUN Zolochiv okruha (summer 1943 – early 1944)

The article highlights the process of setting up the Ukrainian People's Self-defense (UPS) in Galicia and its characteristic features on the territory of the OUN Zolochiv okruha. The article identifies leadership of its first units. It analyses the process of reorganization of the UPS into units of the Ukrainian Insurgent Army (UPA) and characterizes the main directions of the UPS and the UPA combat operations during the Nazi occupation.

Key words: the UPS, the UPA, insurgent unit, squad, Ukrainian-Polish conflict, Nazi occupation.